

ми вважаємо, що було б доцільно вирішити дане питання в законодавчому порядку – визнати подібні факти добровільною відмовою, оскільки на практиці вони по різному трактуються.

¹ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2001. – 160 с.

² Архів Галицького районного суду міста Львова. 1997 рік. Справа № 1–69.

³ Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.02.1999 р. № 2 // ВВС України. – 1999. – № 2. – С. 2–5.

⁴ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник для студ. вузов, обуч. по напр. и спец. “Юриспруденция” / Б.В. Здравомыслов, В.Ф. Караулов, А.В. Кладков и др.; отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М.: Юристъ, 1996. – С. 145.

⁵ Крупкин М.Б. Уголовная ответственность за посягательства на монополию внешней торговли СССР: Автореф. дис...к.ю.н.: 12.00.08 / Высшая школа МВД СССР. – М., 1971. – С. 12.

⁶ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Особенная часть / Под общей редакцией Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю.И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева. – М.: ИНФРА М – НОРМА, 1996. – С. 204–205.

⁷ Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.02.1999 р. № 2 // ВВС України. – 1999. – № 2. – абз. 2–4 п. 13.

⁸ Советское уголовное право. Часть особенная: Учебник для юрид. ин-тов и фак. / Отв. ред. засл. деят. науки, проф. Н.И. Загородников – М.: Юрид. лит, 1973. – С. 107.

⁹ Гадойбоев С.А. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения контрабанды наркотиков: Дис... к. ю. н.: 12.00.08. – К.: Украинская Академия внутренних дел, 1996. – С. 46.

¹⁰ Российское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Юристъ, 1997. – С. 206.

¹¹ Наказ Державної митної служби України від 23.01.2001 р. № 26 Про затвердження Порядку здійснення митного контролю за переміщенням через митний кордон України товарів та інших предметів з використанням морського, річкового й поромного видів транспорту. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 лютого 2001 р. за № 119/5310 (із змінами та доповненнями, внесеними наказами Державної митної служби України від 27.07.01 № 522; від 19.09.01 № 619) // Офіційний Вісник України, 2001 р., № 6, ст. 258.

¹² Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2001. – 160 с.

¹³ Митний кодекс України від 12.12.91 р. № 1970–XII (із змінами та доповненнями внесеними законом України від 17.05.01 р. № 2415–III) // ВВР. – 1992. – № 16 (21.04.92), ст. 203. – Ч. 2 ст. 32.

¹⁴ Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.02.1999 р. № 2 // ВВС України. – 1999. – № 2. – П. 15.

¹⁵ Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – С. 256.

*Іванюк Т.І.,
асистент кафедри кримінального права
та процесу ХІУП*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

П'ятого квітня 2001 року Верховною Радою України було прийнято новий Кримінальний кодекс України.

“Необхідність підготовки нового Кримінального кодексу України була обумовлена перш за все тим, що правова демократична держава не може нормально розвиватися без існування відповідної законодавчої бази. Такою законодавчою базою в боротьбі зі злочинністю перш за все виступає Кримінальний кодекс. Значне зростання злочинності у перші роки незалежної

України, прояв її агресивних форм, поширення організованої злочинності та злочинності у сфері економіки поставили нагальні питання щодо створення кримінального законодавства, яке б відповідало сучасним реаліям і давало б можливість належного здійснення заходів боротьби зі злочинністю. В умовах формування нових соціальних та економічних відносин КК України 1960 року, хоча і змінювався та доповнювався в останні роки, але в цілому мав серйозні вади і не відповідав повною мірою як новим потребам суспільства і держави, так і сучасній теорії кримінального права”¹.

Норми Кримінального кодексу 2001 року в цілому відповідають існуючим соціально-економічним відносинам в нашій державі, нормам Конституції України, міжнародним стандартам і принципам і є більш гуманними, ніж норми Кримінального кодексу 1960 року. В новому кодексі суттєво змінено норми щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності і від відбування покарання. Введено нові види звільнення особи від кримінальної відповідальності, зокрема, звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з діяльним каяттям, у зв’язку з примиренням винного з потерпілим; нові види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу; в частині норм, що стосуються звільнення особи від відбування покарання, велика увага приділяється можливості звільнення від реального відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей; при умовному звільненні від відбування покарання (за новим КК України – це звільнення від відбування покарання з випробуванням, яке є подібним до умовного засудження і відстрочки виконання вироку за КК 1960 року) не вимагається сплати штрафу як умови звільнення, обов’язки, які покладаються на засудженого, здебільшого є моральними зобов’язаннями; передбачено такі види звільнення від покарання, як звільнення від покарання за хворобою, а також амністія та помилування, яких не містив Кримінальний кодекс 1960 року.

Так само як і КК 1960 року, новим Кримінальним кодексом передбачено умовно-дострокове звільнення засудженого від відбування покарання. Однак в новому Кодексі законодавець, врахувавши відповідні відмінності, встановлені наукою кримінального права, відокремив умовно-дострокове звільнення від заміни невідбутої частини покарання більш м’яким та закріпив ці види звільнення в окремих статтях Загальної частини КК.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання являє собою дострокове звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому покарання за умови, що він своєю сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване лише стосовно покарань у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі. Загальним для цих покарань є те, що вони є строковими. “Застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання додатково підтверджує принцип кримінального права, згідно з яким покарання не є самоціллю, а призначається для виправлення особи і попередження вчинення нею нових злочинів. Доцільність і необхідність умовно-дострокового звільнення викликані тим, що до моменту звільнення мета покарання в основному досягнута: особа виправилась і немає необхідності в подальшому відбуванні нею покарання”². Умовно-дострокове звільнення від покарання має самостійне соціально-правове значення, що визначається рядом обставин: воно покликане сприяти досягненню поставлених перед кримінальним покаранням цілей як засіб моральної зміни засудженого; це фактор забезпечення дотримання засудженим встановлених правил поведінки при відбуванні покарання.

Порівнюючи інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання за новим Кримінальним кодексом з таким самим інститутом Кримінального кодексу 1960 року, слід

відзначити, що його сутність і підстави звільнення залишаються незмінними. Як і в Кримінальному кодексі 1960 року, в новому Кодексі передбачено дві підстави умовно-дострокового звільнення – матеріальна (доведеність виправлення засудженого) і формалізована (фактичне відбуття не менше половини, двох третин, трьох четвертей встановленого вироком суду покарання). Незмінним залишено і той аспект умовності цього виду звільнення від відбування покарання, згідно з яким звільненому судом встановлюється певний строк, який дорівнює невідбутій частині покарання, протягом якого він зобов'язується не вчинювати нового злочину. Якщо особа виконує цю вимогу, то вона визнається повністю звільненою від призначеного вироком суду покарання. При цьому строк погашення судимості обчислюється з дня умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання (основного і додаткового). У разі, коли особа протягом цього строку вчинить новий злочин, умовно-дострокове звільнення скасовується і особі призначається покарання за сукупністю вироків.

Однак Кримінальний кодекс 2001 року встановлює дещо м'якші умови умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, порівняно з КК 1960 року. По-перше, статтею 81 КК 2001 року, яка закріплює цей інститут, не передбачено категорій злочинів, скоєння яких робить неможливим застосування в подальшому умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що було передбачено статтею 52-1 КК 1960 року, тобто умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути сьогодні застосоване до особи, засудженої за будь-який злочин. По-друге, змінено формалізовану підставу звільнення – за КК 2001 року для більш тяжких злочинів встановлено менший строк фактичного відбуття покарання як умови звільнення, ніж це було передбачено КК 1960 року. Тобто, наприклад, особі, яка вчинила тяжкий злочин за новим Кодексом слід фактично відбути 2/3 встановленого вироком суду строку покарання, а не 3/4, як це було встановлено КК 1960 року. Це означає, що, згідно принципу ретроактивності, до осіб, які вчинили злочин і були засуджені за КК 1960 року інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання повинен застосовуватися за КК 2001 року, а не 1960 року.

“Ретроактивність (від лат. *retro* – назад та *activus* – діяльність) – зворотна дія закону, тобто розповсюдження його дії на випадки, що мали місце до його вступу в силу. Як правило, закон зворотної дії не має, тобто не розповсюджується на відносини, що виникли до його видання”³. Але правовими системами більшості країн встановлюються деякі виключення із цього правила, зокрема щодо пом'якшення відповідальності особи. В Україні цей принцип закріплено в Основному законі - Конституції: “закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ст.58)”. Більш конкретизовано принцип ретроактивності розкривається міжнародними конвенціями в галузі кримінального права, згідно з якими “не може накладатись покарання більш тяжке, ніж те, яке могло бути застосоване у час, коли злочин було вчинено, а якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на цю особу”⁴. У відповідності з міжнародними конвенціями та Конституцією України даний правовий припис знайшов своє втілення у ст.5 нового Кримінального кодексу України: “Закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотню дію в часі, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі”.

Але пунктом 11 розділу II-го Прикінцевих та перехідних положень нового Кримінального кодексу України встановлено, що правила встановлені КК України 1960 року щодо умовно-

дострокового звільнення від відбування покарання поширюється на осіб, які вчинили злочин до набрання чинності новим Кодексом, за винятком випадків, якщо цим Кодексом пом'якшується кримінальна відповідальність зазначених осіб. Тобто це означає, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за КК України 2001 року застосовується лише до осіб, якщо санкція статті за цим Кодексом передбачає більш м'яке покарання, порівняно із санкцією статті КК України 1960 року, що встановлює відповідальність за аналогічний злочин, за який відповідну особу було засуджено. Але сутність умовно-дострокового звільнення від відбування покарання полягає в тому, що це є дострокове звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому покарання. При цьому покарання не анулюється, припиняється лише реальне його виконання; особа звільнено від кримінальної відповідальності не підлягає.⁵ А отже умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є своєрідним застосуванням кримінальної відповідальності, і пом'якшення в новому Кодексі норм, що його регулюють є, відповідно, пом'якшенням кримінальної відповідальності особи.

Таким чином, оскільки умови умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, встановлені статтею 81 нового КК України, є легшими, ніж передбачені статтями 52, 52¹ старого КК України, вона пом'якшує кримінальну відповідальність осіб. Тому в даному випадку повинна застосовуватись загальна норма, що встановлює принцип ретроактивності, закріплена ст.5 КК України 2001 року і відповідно ст.81 КК України має зворотню дію в часі. Іншими словами, дія даної правої норми поширюється на всіх осіб, які вчинили злочини до набрання чинності новим Кодексом та відбувають за них покарання у відповідності із КК України 1960 року. А норма, закріплена в пункті 11 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України 2001 року встановлює вибіркове застосування принципу зворотної дії закону в часі, яким пом'якшено відповідальність, що порушує права людини, передбачені в ст.58 Конституції України.

Тобто пункт 11 розділу II Прикінцевих та перехідних положень нового КК України в частині умовно-дострокового звільнення від відбування покарання протирічить Конституції України, а оскільки норми Конституції України мають найвищу юридичну силу і є нормами прямої дії, то, на нашу думку, слід в даному випадку керуватися Конституцією України і застосовувати положення ст.81 КК України 2001 року щодо всіх осіб, які вчинили злочини до набрання чинності цим кодексом і відбувають покарання за КК України 1960 року.

Виходячи із вищесказаного, на нашу думку, пункт 11 розділу II-го Прикінцевих та перехідних положень Кримінального кодексу України 2001 року не повинен був містити положення, яке стосується умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, оскільки встановлення його в новому Кодексі в редакції статті 81 значно пом'якшує умови умовно-дострокового звільнення порівняно із КК України 1960 року і повинен застосовуватись, в даному випадку, встановлений Конституцією України і статтею 5 КК України 2001 року, як загальною нормою, принцип ретроактивності.

¹Тацій В., Сташис В. Новий Кримінальний кодекс України // Право України. – 2001. – № 7. – С. 3.

²Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер. – Право, 2001. – С. 352–353.

³Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. – М., 1997.

⁴Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001.

⁵Див.: Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер. – Право, 2001. – С. 352.